

כיבוד הורים בקיבוץ

ראשי פרקים

א. כיבוד הורים באסיפת חברים

1. האם וכיצד חולק בן על אביו
 2. האם יש הבחנה בין דברי תורה למילי דעלמא
 3. אם מועילה מחילת האב
 4. כבוד חמיו
 5. מסקנות
- ב. קריאת חמיו וחמותו בשם הפרטי

אורח החיים הקיבוצי, במתכונתו השיתופית-שוויונית ובהווי המיוחד שבו, מעורר לא-אחת שאלות הלכתיות הנובעות מאופייה החדשני של צורת-חיים זו. השאיפה לבנות חברה שיתופית המושתתת על יסודות ההלכה מחייבת התייחסות לכל שאלה ובעיה, והגישה לפתרון של השאלות חייבת לנבוע מהכרת המציאות המיוחדת של חיי הקיבוץ.

שני הבירורים המתפרסמים בזה אופייניים להווי הקיבוצי המיוחד, שבו – באורח טבעי – מוסרות מחיצות רבות הקיימות במסגרות אחרות. הבירורים נעשו מתוך ידיעה והנחה שהסרת המחיצות לא באה מתוך רצון לזלזל במוסכמות ובכיבוד הורים, אך יחד עם זאת, מתוך הכרה ברורה שכל אורח-חיים חייב להתאים את עצמו לנתיבות ההלכה, ולא להיפך.

א. כיבוד הורים באסיפת חברים

שאלה: האם מותר לבן להביע באסיפת חברים דעה המנוגדת לדעת אביו?

1. האם וכיצד חולק בן על אביו

שנינו בגמרא קדושין לא ע"א: "ת"ר, איזהו מורא ואיזהו כיבוד? מורא – לא עומד במקומו ולא יושב במקומו. ולא סותר את דבריו ולא מכריעו. כיבוד – מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא".

דברים שאין להם שיעור
מכון צומ"ת, אלון שבות תשס"ה

והך ד"לא מכריעו", פירש"י: "אם היה אביו וחכם אחר חלוקין בדבר הלכה, לא יאמר נראים דברי פלוני". וכך פירש ר"י הזקן. אמנם, הטור יו"ד סי' רמ הביא דברי הרמ"ה, שהקשה על פירושו של רש"י דלא ייתכן לפרש שהאומר "נראים דברי פלוני" היינו האיסור של "לא מכריעו", דהרי זה האיסור ש"לא יסתור את דבריו". אלא – מפרש הרמ"ה – אפילו נראין לו דברי אביו, אין לו לומר 'נראין דברי אבא', שנראה כמכריע דברי אביו (=שזה זילותא לאביו שמראה שדעתו מכרעת יותר מדעת אביו¹), אלא אם יש לו תשובה להשיב על החולקין – ישיב. והב"י שם יישב קושית הרמ"ה, ותירץ דישנם שני סוגי "סותר את דבריו" אליבא דרש"י:

1. כאשר הבן עצמו סותר דברי אביו – וזה כלול ב"לא יסתור".
 2. כאשר הבן מכריע כדברי אחר החולק על אביו – וזה פרושו של "ולא מכריעו"².
- וכך כתב הש"ך סק"ב, דבין שחולק עליו ובין שאומר לחולק עליו 'נראין דברין' – הווי סותר את דבריו.
- הרמב"ם בהל' ממרים פ"ו ה"ג כתב: "איזהו מורא ואיזהו כבוד? מורא... ולא סותר את דבריו לא מכריע את דבריו וכו'", ובעניין כבוד רבו כתב בהל' ת"ת פ"ה ה"ו: "...ולא יכריע דבריו בפניו, ולא יסתור את דבריו".
- הרי, שלגבי כבוד רבו חילק הרמב"ם והדגיש שאיסור הכרעה כרבו הוא דווקא בפניו, אבל שלא בפניו – אין איסור בדבר, ואילו לסתור דברי רבו – אסור אף שלא בפניו³. וכתב על זה הדרישה על הטור (רמ, ג) דאם בכבוד רבו נאמר כך, הרי בכבוד אביו ודאי שהותרה הכרעה שלא בפניו (=שאדרבא, זה כבוד אביו⁴), שהרי כבוד ומורא רבו גדול מכבוד ומורא אביו, ורק לסתור דבריו אסור אף שלא בפניו. וכך פסק הש"ך.

1. לשון חיי אדם כלל סז, ח.
2. ועיין גם בדברי הב"ח שם.
3. כך דייק הפרישה על הטור רמב, כ.
4. לשון חיי אדם שם סע' ח.

ובי"ד רמ, ב כתב המחבר: "ולא סותר את דבריו ולא מכריע את דבריו בפניו, אפילו לומר נראין דברי אבא", ולא חילק בין סתירה להכרעה שלא בפניו. ומדבריו הוכיח הט"ז סק"ג דאף סתירה שלא בפניו – מותרת, כמו שמצינו שהטור חלק כמה פעמים על דברי אביו הרא"ש. והגר"א סק"ג כתב: "דהא מצינו שחולקים על אביהם ורבים, רבי עם רשב"ג והרבה כיוצא, וכן מכריעין".

גם ערוך השולחן שם סעיף יב האריך בראיות לדבר זה, שהרי ר"א בר"ש חולק על אביו (שבת מד ע"א), ומר בר רב אשי אמר – הא דאבא דקטנותא היא (גיטין כט ע"ב), והרמב"ם חולק על אביו בהל' שחיטה (פ"א ה"י), והטור חולק על אביו הרא"ש, "ואיך אפשר לומר שאין לחלוק בדינים על אביו, הלא תורת ה' היא, והיא תורת אמת ואין מחניפין בה, ואפילו בפניו יכול הבן לפלפל עם האב ולהקשות ולתרץ ולהעמיד ההלכה על מכונה... וכך דרכה של תורה!". ועל כן דחה דברי הש"ך, שפסק שאף שלא בפניו אסור לסתור דבריו, וסיים: "אלא בפניו אסור לומר בלשון סתירה, שאינו מדרך הכבוד, אלא ישא ויתן עמו עד שיודה זה לזה, וגם אם הבן נשאר בדעתו שאינו כן – יחזיק זה בלבו ולא יאמר לו מפורש 'אין נראה לי כדבריך'". וכך סיכם גם ה'חיי אדם': "ואפילו לחלוק על אביו – מותר שלא בפניו".

אמנם, מצינו סייג לדבר בדברי הט"ז, דאף על פי שמותר לחלוק על דברי אביו ולסתרם שלא בפניו, "מכל מקום נראה לי דאם הוא חולק על אביו ויש עוד אחר שאומר כאביו, והוא רוצה להוכיח לכתוב דעתו (=כלומר, שלא בפני אביו) כדעת החולק על אביו – לא יזכיר שם אביו אלא שם האחר, כיון שיוכל לעשות דרך כבוד – יעשה⁵". וכך הכריע גם ה'חיי אדם', שגם במקום המותר – יש לעשות זאת באופן המכובד ביותר.

2. האם יש הבחנה בין דברי תורה למילי דעלמא

כל האמור לעיל הוא כאשר האב ובנו חלוקים בדברי-תורה, וכמ"ש רש"י בסוגייה דקדושין: "אם היה אביו וחכם אחר חלוקין בדבר הלכה", וכדברי בעל 'ערוך השולחן' שהובאו לעיל. וכן הוא בהמשך הסוגייה שם לב ע"א, "הרי שהיה אביו עובר על דברי תורה", וכעובדא דרב יהודה ב"ר יחזקאל שם, וכמו שכתב המחבר

5. עיין שם שהוכיח כן מהטור, שציטט דעת בעל התרומות ולא דעת אביו במקום שחלק על שניהם.

בהמשך דבריו (בסעיף יא): "ראה אביו שעבר על דברי-תורה וכו' – ואם היה אומר שמועה בטעות, לא יאמר לו לא תתני הכי"⁶.

אבל מכל הנ"ל אין עדיין הוכחה לגבי מילי דעלמא. וכבר עמד על כך בעל 'ערוך השולחן', וזה לשונו בסע' יג: "ויש להסתפק במילי דעלמא, אם רשאי לסתור דבריו ולהכריע. ואולי דווקא בתורה הווי היעדר הכבוד ולא במילי דעלמא, או להיפך – דכיון דאפילו בדברי-תורה אסור, כל שכן במילי דעלמא. וכן נראה עיקר".

3. אם מועילה מחילת האב

ועדיין נותר לברר האם רשאי האב למחול לבנו בעניין זה, ולהתיר לו להשמיע בפניו דעה המנוגדת לדעתו. לכאורה, הלכה פסוקה היא בש"ס שם ובדברי הפוסקים: "האב שמחל על כבודו – כבודו מחול"⁷. אמנם, מדקדוק הלשון נראה לי דדווקא על כבודו רשאי האב למחול, אבל לא על מוראו שהוא חמור יותר, והרי הך ד"לא יסתור את דבריו ולא יכריענו" הוא מדיני מורא ולא מדיני כבוד.

וכד נעיין טובא, נראה שיש פנים לכאן ולכאן. דהנה אפילו לגבי בן סורר ומורה, אמרינן בש"ס (סנהדרין פח ע"ב): "בן סורר ומורה שרצו אביו ואמו למחול לו – מוחלין לו", והביאה הרמב"ם להלכה בהל' ממרים פ"ז ה"ח: "ואם מחלו לו אביו ואמו קודם שייגמר דינו – פטור".

ועוד, שהרי כתבה התורה: "ומכה אביו ואמו מות יומת"; "ומקלל אביו ואמו מות יומת" (שמות כא, טו-יז), והמקלל הוריו חייב סקילה (סנהדרין נג ע"א), והמכה הוריו חייב חנק (שם פד ע"ב). ובגמרא שם הסתפקו: "בן – מהו שיקיז דם לאביו", וכתב הטור (יו"ד רמא, וכן בשו"ע שם): "לפיכך, היה לאביו קוץ תחוב בבשרו – לא יוציאנו, שמא יבוא לעשות בו חבורה. וכן אם הוא מקיז דם או רופא – לא יקיז דם לאביו ולא יחתוך לו אבר, אע"פ שמתכוין לרפואה. ואם עשאו – פטור. במה דברים אמורים? כשיש שם אחר לעשות, אבל אם אין שם אחר לעשות והוא מצטער – הרי זה מקיז וחותר כפי מה שירשוהו לעשות".

6. עיין 'פתחי תשובה' רמ, א.

7. קידושין לב ע"א; יו"ד רמ, יט.

וכתב ה'מנחת חנוך' (מצווה מת, ב): "ונלע"ד, דזה שחייבה התורה בהכה אב ואם או בחברו, היינו דווקא בלא רשות. אבל אם אב ואם אומרים לו שיכס או יקללם, או חברו – אינו עובר בלאו הזה ואינו חייב מלקות ולא מיתה... ומה דמדובר כאן בש"ס דאבעיא לעניין להקיז דם, היינו שלא מרצון אביו, ומכל מקום מסקינן דפטור כיון דהיא לרפואה... אבל אם אביו מוחל ומצווה להכותו – נראה דאין חייב כלל, וכן בחברו ואינו עובר כלל. אע"פ שלא מצאתי זה מפורש, מכל מקום הסברא נותנת כן, כנלע"ד ברור"⁸.

הרי לן דעת ה'מנחת חינוך', שיכולים אב ואם למחול על מכתם וקללתם. ומסתבר דדבר פשוט הוא, שאיסור הכאה וקללה הוא מדין מורא אב ואם. וכן משמע מסתימת לשונו של הרמב"ם בפ"ו מהל' ממרים ה"ב. ואף דכתב הרמב"ם שם בה"א: "הממזר – חייב בכבוד אביו ומוראו, אע"פ שהוא פטור על מכתו וקללתו עד שיעשה תשובה, אפילו היה אביו רשע ובעל עבירות – מכבדו ומתיירא ממנו", וחזינן מהכא, לכאורה, דשונה דין מכהו ומקללו מדין מוראו. היינו טעמא, דבהכאה וקללה כתיב עמך ("ונשיא בעמך לא תאור") – בעושה מעשה עמך, מה שאין כן בכבוד ומורא, דלא כתיב בהו עמך, ולכן אף שלא עשה תשובה – אסור לצערו (רדב"ז שם)⁹.

ובטעם הדברים, נראה לומר עפ"י מה שחילק ה'דרישה' (רמ, ד; וב'פרישה' רמב, לא) בין מורא מלך למורא אב ורב, שמורא מלך אינו תלוי ברצונו של המלך, אלא התורה ציוותה על מוראו "כדי שתהא אימתו עליך", מה שאין כן במורא אב הנובע מדין כבוד, ושפיר שייכא ביה מחילה.

והרב ר' ראובן טרופ זצ"ל ('בינת ראובן' קידושין סי' כה) הביא ראיה מפורשת לדבר, וזה לשונו: "וכן יש לעיין, בהא דאמרין התם (קדושין לב ע"א) דהיה רוצה לנסות בנו – היה קורע את הבגדים שלו לראות אם יכעס עליו או לא, ואמרין בגמרא שהוא מחל לו אם יכעס. והרי אם יכעס – הרי יעבור על מורא אב ואם, ומוכח שמועיל מחילה על מורא אב".

והחינוך (מצווה ריב, "איש אמו ואביו תיראו") כתב: "ונוהגת בכל מקום ובכל זמן, בזכרים ונקבות. ועובר עליה והיקל ביראתם – ביטל עשה זה, אלא אם כן

8. עיין בעניין זה בספר 'גשר החיים' ח"ב, א.

9. ועיין ב'קריית ספר' ובכסף משנה והגהות מיימוניות שם, ובטור סי' רמ בדרישה סקכ"ו.

עשה מדעת האב ובמחילתו, שהאב שמחל על כבודו – כבודו מחול". הרי שסבירא ליה כמו שכתבנו לעיל בשם ה'דרישה', שדין מורא אב ואם נובע מדין כבוד, ושפיר אית ביה מחילה.

אמנם, עי' במנחת חינוך שם (ס"ק ד), שכתב: "ומה שכתב הרהמ"ח שהאב שמחל על כבודו וכו', עיין ר"ן קדושין דאף דיכול למחול על כבודו, על צערו ובזיונו – לא מהני מחילה"¹⁰. וכנראה, כוונתו לדברי הר"ן על הרי"ף לב ע"ב ד"ה רבנן, שכתב שם וז"ל: "...ומדאיקפד, משמע דהידור מיהא בעי למיעבד, דאי לא – כיון שהיה יכול למחול – לא היה לו להקפיד". והרב טרופ זצ"ל הקשה בעצמו מכוח האי עובדא דרבא בדף לב ע"ב, ולא ציין לדברי הר"ן וה'מנחת חינוך'.

והמעייין בדברי הרמב"ם (הל' ממרים ו, ז-ח), ייווכח שכלל גם מורא בדין מחילה. שהרי כתב: "ועד היכן מוראן? אפילו היה לבוש בגדים חמודות... לא יכלימם, אלא ישתוק ויירא ויפחד ממלך מלכי המלכים שציוהו בכך וכו'". ואח"כ המשיך וכתב: "אע"פ שבכך נצטוינו, אסור לאדם להכביד עולו על בניו... אלא ימחול ויתעלם, שהאב שמחל על כבודו – כבודו מחול". הרי שצירף דין מחילת כבוד לדין מורא¹¹. ואמנם, המחבר בשו"ע לא צירף את הדינים הנ"ל.

וב'ערוך השולחן' כתב: "ודבר פשוט הוא, שאם אביו אומר לו 'רצוני לשמוע דעתך איך הוא', צריך שיאמר לו כפי הנראה לו, הן בדברי תורה והן במילי דלמא, אפילו כשדעתו הפוכה מדעת אביו".

4. כבוד חמיו

כתב המחבר שם סעיף כד: "חייב אדם לכבד חמיו". והש"ך (ס"ק כב) כתב דחייב לכבדו כמו שאר זקנים חשובים. והיינו, שאין חתן חייב בכבודו ככבוד הוריו¹², ולכן נראה דמותר לחלוק על דבריו, אלא שחייב לעשות זאת בכבוד ובדרך ארץ כמו שיש לנהוג כלפי זקנים חשובים.

10. וכן נאמר במפורש בשו"ת הריב"ש סי' רכ, וז"ל: "דליכא ליה מימר שיהא האב יכול למחול לבן לומר לו דברי חרופין וגדופין". – הערת העורך

11. וצריך לעיין בדברי הרמב"ם, מדוע חילק כאן וכתב דין הכלמה ד"כבוד" ודין הכלמה ד"מורא", ואכמ"ל.

12. ערוך השולחן סע' מד, אולם ראה להלן בשאלה הבאה.

5. מסקנות

א. אסור לבן לסתור דברי אביו, בין שחולק עליו ובין שמסייע לאחר החולק על אביו. ודווקא בפניו אסור, אבל שלא בפניו – מותר (ודעת הש"ך, דאף שלא בפניו אסור).

ב. אסור לבן להכריע דברי אביו, ואפילו לומר "נראין דברי אבא". ולדברי הכל דבר זה אסור דווקא בפניו, אבל שלא בפניו – מותר.

ג. הבא לסתור דברי אביו שלא בפניו, ויש אחר האומר כאביו – לא יזכיר שם אביו אלא שם האחר, וזהו כבודו של אביו.

ד. מותר לבן לשאת ולתת עם אביו בהלכה עד שיודה, ואם סבור הבן שדעתו נכונה ואביו לא סבור כך – יחזיק הבן דעתו בלבו ולא יאמר לאביו במפורש "אין נראה לי כדבריך".

ה. גם במילי דעלמא – אסור לסתור דברי אביו או להכריעו, ככל האמור לעיל.

ו. אם אביו מבקש לשמוע דעתו, צריך לאומרה לו – הן בדברי-תורה והן במילי דעלמא, אף אם היא מנוגדת לדעת אביו. ונראה, שגם בעניין זה מותר לאב למחול על כבודו.

ז. נראה שחתן רשאי לחלוק על דברי חותנו, ובלבד שיעשה זאת בכבוד ובדרך ארץ.

מכאן, אם מחל האב לבנו לחלוק על דבריו באסיפה – נראה דרשאי הבן להשמיע דעתו. ואם אמר לו אביו להשמיע את דעתו – צריך לאומרה. אך כל זמן שלא מחל האב על כבודו ולא התיר לבנו לומר את דעתו – חייב הבן לנהוג ככל האמור בסעיפים א-ה.

ב. קריאת חמיו וחמותו בשם הפרטי

שאלה: עם בואי למשק, הכרתי את חותני וחמותי לעתיד, וקראתי להם בשםם – כליתר החברים. לאחר שהכרתי את בעלי ונישאנו, המשכתי – באופן טבעי – במנהגי הקודם, עד שהעיר לי מישהו שאין לעשות זאת. האם אכן נאסר עלי הדבר?

תשובה: כתב הטור (י"ד סוסי' רמ): "חייב אדם בכבוד אחיו הגדול ככבוד אביו, וחייב לכבד חמיו דכתיב 'ואבי ראה גם ראה' (שמ"א כד, יא)". וכן פסק המחבר רמ, כד: "חייב אדם לכבד חמיו". והב"ח הביא בשם ספר 'צידה לדרך', שהוא הדין שחייב בכבוד חמותו, והביאו הט"ז בסקי"ט. ועיין ב'בן איש חי' חלק ההלכות, שנה שנייה פרשת שופטים ס"ק ל, שהוסיף על כך וזה לשונו: "וכן האשה חייבת לכבד חמיה וחמותה" (ועיין שם מה שכתב בשם ה'תנא דבי אליהו' בעניין זה).

ומקורה של הלכה זו – כתב הב"י – מדקרא דוד לשאול "אבי" מפני שהיה חמיו. והב"ח הביא וזה לשונו: "...במדרש שוחר טוב איתא בהאי לישנא – 'ואבי ראה גם ראה', מכאן שחייב אדם בכבוד חמיו ככבוד אביו".

ובליקוטי הגר"א שם הביא שני מקורות נוספים: בילק"ש שמ"א פכ"ד: "אמר ליה דוד 'ואבי ראה גם ראה' – מכאן שחייב אדם בכבוד חמיו ככבוד אביו. א"ר יהודה: 'ואבי ראה' – אמר לשאול; 'גם ראה' – אמר לאבנר. ורבנן אמרין: 'ואבי ראה' – אמר לאבנר, דהוא אביו באורייתא; 'גם ראה' – אמר לשאול". בילק"ש יתרו על הפסוק "וישתחו וישק לו": "איני יודע מי השתחוה למי או מי נשק למי... לא השתחוה ולא נשק אלא משה לחמיו. מכאן אמרו, שיהא אדם נוהג בכבוד חמיו".

גדרה של חובת כבוד זו לא נתבררה – האם חובת הכיבוד לחמיו היא כחובת הכיבוד לאביו או בצורה אחרת? והנה, לשון מדרש שוחר טוב ולשון הילק"ש בס' שמואל היא: "מכאן, שחייב אדם בכבוד חמיו ככבוד אביו". ומשמע, שכל מה שמחויב לעשות באביו, מחויב גם כן לעשות בחמיו (ב"ח). וכן כתב בספר "הלכות גדולות" (הלכות כבוד נו), וזה לשונו: "תניא, עם הכל אדם רוחץ חוץ מאביו וחמיו וכו'".

אמנם, הטור דייק בלשונו וכתב: "חייב אדם בכבוד אחיו הגדול ככבוד אביו, וחייב לכבד חמיו". הרי שלגבי חמיו לא ציין דבעינן "ככבוד אביו", וכבר עמד על כך הב"ח והקשה מדוע שינה הטור מלשון המדרש¹³. ועיין שם שתירץ דמכיוון שנחלקו רבנן על רבי יהודה, ואמרו שלא קרא דוד לשאול "ואבי ראה" אלא לאבנר – אין ראייה משם שצריך לכבד חמיו כאביו, "וכוותיהו נקטינן, שהם

13. אמנם הילק"ש בפרשת יתרו לא הזכיר "ככבוד אביו".

רבים, ומשום הכי השמיטוהו הפוסקים¹⁴. ומכל מקום – מסיים הב"ח – סובר הטור שצריך לכבד את חמיו כמו שאר זקנים חשובים, בקימה ובהידור וכיו"ב: "דמדאמר 'גם ראה', אלמא שסמכו במקצת לכבוד אב". והביא הש"ך בסק"ב את דברי הב"ח הללו, שחייב לכבדן כמו שאר זקנים וחשובים.

והנה הגר"א כתב בביאורו: "ועיין שם מחלוקת ר"י ורבנן. מכל מקום לדינא משמע דלא פליגי". ונראה לי דסבירא ליה לגר"א הכי משום שהקדים המדרש ופסק "מכאן שחייב אדם וכו'". והגר"א לא התייחס כלל לחידושו של הב"ח, שכל הכבוד לחמיו אינו אלא כחובת הכבוד לזקנים חשובים, ומשמע שדעתו שחייב לכבד חמיו כמו שחייב בכבוד אביו, שהרי לא נחלקו ר"י ורבנן לדינא.

ועיין ב'ערוך השולחן' סעיף מד, שהקשה: "ואיני מבין הראיה, שהרי אלישע קרא לאלהיה גם כן 'אבי אבי רכב ישראל ופרשיו' (מל"ב י, ב), ואי משום שהיה רבו מובהק – אם כן גם על שאול נוכל לומר כן, לפי שהיה מלך...?". ומצאתי בהגהות חת"ס על שו"ע, שהרגיש בקושיא זו וכתב: "דאין לומר כבוד, כמו 'אבי אבי רכב ישראל', דיותר ראוי לקרותו מלך, אלא אם כן חמיו הוא כמו אביו, ואז אתי שפיר, כמו שכתב הש"ך לקמן סי' רמ"ב ססק"א וק"ל¹⁵. ו'ערוך השולחן' עצמו תירץ: "ואולי, דמפני שאז רדף שאול את דוד, ולא היה לו לדוד לאוהבו ולכבדו, ואילולי שחל שם 'אב' על חמיו – לא היה קוראו אב". וסיים כדברי הב"ח והש"ך, שחייב לכבדם כזקנים חשובים, וכך כתב החיי אדם¹⁶.

ובאשר לאב ואם, פשיטא שאין לקראם בשמותם. וז"ל הרמב"ם הל' ממרים פ"ו ה"ג: "איזהו מורא ואיזהו כבוד? מורא – לא עומד במקומו... ולא יקרא לו בשמו, לא בחייו ולא במותו, אלא אומר אבא מרי וכו'", וכן כתב בשו"ע שם ס"ב.

ולעניין מחילה, האם יכול האב למחול ולהרשות לבנו לקראו בשמו – לכאורה, הלכה פסיקה היא בש"ס ובדברי הפוסקים (שו"ע שם יט): "האב שמחל על כבודו

14. לשון הב"ח שם. והרמב"ם לא הביא כלל דין זה. אמנם, מה שכתב הב"ח דנקטינן כרבנן – צ"ע, שהרי קודם למחלוקת פתח המדרש בלשון פסקנית "מכאן שחייב אדם וכו'", וכן בילק"ש פרשת יתרו, ומשמע שהוא דבר מוסכם. ועיין לקמן בדברי הגר"א.

15. הדיון שם הוא: כאשר האב הוא רבו המובהק של בנו, האם צריך לקוראו 'רבי' או רשאי לקרותו 'אבא'.

16. כלל סז, כד. ועיין 'בן איש חי' שני"ל.

– כבודו מחול". אמנם, מדקדוק הלשון נראה לי דדווקא על כבודו רשאי האב למחול, אבל לא על מוראו, שהוא חמור יותר, והרי הך ד"לא יקרא לו בשמו" הוא מדיני מורא ולא מדיני כבוד, וכבר העליתי לעיל בשאלה הקודמת כי אפשר שבעניין מחילה על מורא נחלקו הרמב"ם והשו"ע, עיין שם.

נמצא, אפוא, דלדעת הגר"א, שחובת כיבוד חמיו וחמותו היא ככיבוד הוריו, אין החותן והחמות יכולים למחול ולהתיר לקוראם בשמותם, כשם שאין ההורים יכולים לעשות זאת. ואף לדעת הב"ח והש"ך והפוסקים ההולכים בעקבותיהם, שחובת כבוד חמיו וחמותו אינו אלא ככבוד זקנים חשובים – נלע"ד שאין ראוי לקראם בשמותם, שהרי אף לזקנים חשובים אין קוראים בשמם הפרטי¹⁷.

וכמדומני, שדווקא בדורנו, דור אשר יש בו מסימני עקבתא דמשיחא, אשר ציינום חז"ל (סוטה מט ע"ב) – "נערים פני זקנים ילבינו, זקנים יעמדו מפני קטנים, בן מנוול אב, בת קמה באמה וכלה בחמותה..."¹⁸, ראוי לנו להתחזק בכבוד והידור להורים ולישישים, ולהשריש בילדינו דרך ארץ וכבוד למבוגרים מהם. ואף אם אין הדבר מקובל במקומות אשר להם אורחות חיים כשלנו – כדאי וראוי המאמץ, למען שלמותה של משפחתנו.

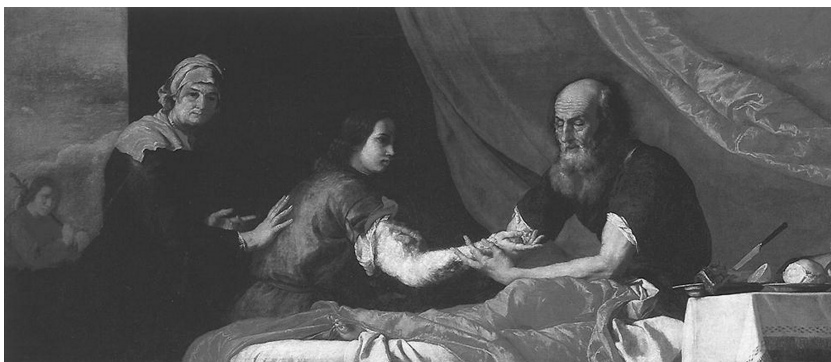
17. כתבתי "אין ראוי" ולא "אסור", שהרי לדעה זו מותר למחול. ועי' ב'שדי חמד' כללים, מערכת כ כלל ק"ק.

שם שם לו חק

ומשפט

ושם נסהו

יעקב מקבל את ברכת יצחק

Jusepe de Ribera, 1637